

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / *Received*:23.07.2018 • Kabul Tarihi / *Accepted*:05.09.2018

Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri

Gülşah KÖPRÜLÜ

Dr.

ORCID: 0000-0002-7256-8119

Mail adresi: gulsahkoprulu@hotmail.com

Öz

Türkiye'nin siyasi hayatı incelendiğinde 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan askeri darbe büyük önem arz etmektedir. Bu kritik tarihte ordu yönetime el koymuştur. Org. Cemal Gürsel bu darbenin gerçekleştirilmesinde ve sonrasındaki süreçte yönetimdeki en önemli pozisyonu almasıyla cumhuriyet tarihine damga vurmuş en dikkate değer isimlerden biridir. ABD ve SSCB arasında süren Soğuk Savaş'ın yarattığı iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan darbenin etkileri her iki süper güçle kurulan ilişkilerin seyrini de değiştirmiştir. Darbe sonrası süreçte Türk Dış Politikası'nın şekillenmesinde Soğuk Savaş dönemi konjonktürü kadar Org. Cemal Gürsel'in kişiliği de etkili olmuştur. Bu bağlamda makalenin amacı, 1960 darbesi sonrası Cemal Gürsel dönemi dış politika anlayışının analizini yapmakla beraber, darbenin getirdiği sonuçları ve Cemal Gürsel'in yönetiminin dış politikada yarattığı etkiyle birlikte açıklamaktır. Ayrıca, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun ve uluslararası ortamın ne derecede ülkenin istikrarı ve yönelimleri üzerinde etkili olduğu konuları ilgili döneme ait literatür araştırılması yapılarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk dış politikası, Cemal Gürsel, Türkiye, ABD, SSCB.

Dynamics of Turkish Foreign Policy During Cemal Gürsel

Abstract

27 May 1960 Turkish coup has great importance in Turkish political history. At this critical date Turkish army seize power on Turkish government. General Cemal Gürsel is one of the most important characters that leaves a mark on Turkish republican history by means of staging the coup and seizing power afterwards. During bipolar Cold War period, the coup has serious effects on the relations between Super Powers and Turkey. The embodiment of Turkish foreign policy in the ongoing process of coup is bound to both conjuncture of Cold War and to the character of General Cemal Gürsel. In this sense, this study aims to explain the consequences of the coup and the effects of governance of Cemal Gürsel on foreign policy with the analysis of foreign policy of Cemal Gürsel's period after 1960 coup. Furthermore, the issues such as to what extent the situation in which Turkey is and the international conjuncture have impacts on the stability and tendencies of the country is tried to be revealed by making a literature research of the period.

Key words: Turkish foreign policy, Cemal Gürsel, Turkey, USA, USSR.

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminin iki zıt kutbundan bir olan ABD ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında alınan ekonomik yardımlarla yakınlaşan Türkiye 1949 yılında kurulan NATO'ya da katılarak Batı'ya bağlılığını perçinlemiştir. Ancak 1960 yılının başında Adnan Menderes, Türkiye'nin ABD'ye olan bağlılığından uzaklaşmaya başlayarak SSCB ve diğer komşuları ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1960 yılının Temmuz ayında SSCB'ye bir işbirliği antlaşması için gidecek olan Menderes'in 27 Mayıs darbesi ile görevine son verilmiştir.¹ ABD darbeden üç gün sonra Cemal Gürsel'in idaresinde kurulan hükümeti tanımış ve olası bir dış politika değişikliğinin önüne geçmiştir. ABD'nin etkisiyle Fransa ve İngiltere de yeni yönetimi tanımıştır. Demokrasiyi askıya alan darbenin batılı demokrasiler tarafından desteklenmiş olması Türkiye'nin Sovyet etkisine girme ihtimalinden duyulan endişenin sonucudur.²

The Times 27 Mayıs darbesinin ertesi günü demokratik seçimle yönetime gelmiş bir iktidarın yerine geçen Cemal Gürsel'i ılımlı ve dostça bir adam ifadeleri ile tanımlamış ve darbeye yönelik olumsuz hiçbir ifadeye yer vermemiştir.³ Hale'ye göre Türkiye'nin Batı'ya olan bağımlılığı 27 Mayıs darbesi ile garanti altına alınmıştır.⁴ Menderes hükümeti döneminde kısılan dış yardımlar darbe sonrası dönemde artmaya başlamış ve 1961 yılının başında Amerikan yardımı 279 milyon dolara ulaşmıştır.⁵

Cemal Gürsel yönetimi ele geçirdikten sonra NATO'ya olan bağlılığın devam edeceğini dile getirmiş ve Türk dış politikasının çizgisinden çıkmayacağını belirtmiştir. Türk dış politikasında Batı'ya bağlılığı perçinleyen darbe sonrası Amerikan yanlısı tutumda, Küba krizi ve Kıbrıs meselesi ile değişiklik meydana gelecektir.⁶

Peki demokratik seçimler ile işbaşına gelmiş bir hükümeti deviren cuntanın başındaki isim, Türkiye Cumhuriyeti'nin 4. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel kimdir?⁷

¹ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War", *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, Ocak 2000, s. 113.

² Ramazan Erdağ, "Türkiye'de Darbeler ve Batı'nın Yaklaşımı", **Türk Dış Politikası Yıllığı 2016**, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, SETA Yayınları 83, 2017, s. 93.

³ *The Times*, 28 Mayıs 1960, s. 6.

⁴ William Hale, **Türk Dış Politikası: 1774-2000**, Mozambik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 111.

⁵ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri**, Ümit Yayınları, Ankara, 1995, s. 61.

⁶ Yasmin Qureshi, "A Review of Turkey's Foreign Policy", *Pakistan Horizon*, Vol. 30, First Quarter, 1977, s. 60.

⁷ Çalışma içerisindeki Cemal Gürsel dönemi ile ilgili resmi yazışmalar cumhurbaşkanlığı arşivinden talep edilerek alınmıştır.

CEMAL GÜRSEL

27 Mayıs 1960 darbesinin başındaki komutan Cemal Gürsel, 1895 yılında Erzurum’da bir subay çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının Refahiye Jandarma Komutanlığı’na atanması ile Cemal Gürsel Erzincan Askeri idadisinde okumaya başlamıştır. Bu sırada Balkan savaşları başlamıştır ve emekliye ayrılmış olan babası tekrar askere alınmış ve cepheye gönderilmiştir. Babası savaştan döndüğünde hissettiklerini Cemal Gürsel şu şekilde anlatmıştır:

“Şimdi size bir Türk asker, eş ve annesinin nasıl bir kadın olduğunu belirten bir hikâye anlatacağım; annem okuma yazma bilmezdi. Fakat tam bir Türk hanımı idi. Atavik bazı meziyet ve hasletlere sahipti. Bunun bir belirtisi olarak ben daima şunu gördüm: Bütün hayatı boyunca bizim evimizde annemle babam arasında en ufak bir ihtilafa şahit olmadım. Bizim bütün hizmetlerimizi annem bizzat görürdü. Ailemizi çok iyi geçindirirdi. Evimizde cebri değil, manevi bir otoritesi vardı.

İşte Ünye’de bulunduğumuz sırada babam Balkan Savaşı’ndan döndü. Biz üç kardeşlik. Kendisini karşılamak için iskeleye gittik. Aldık, eve getirdik. Biz annemin babamı bizim kadar sabırsızlıkla beklediğini farz ettik. Onu bahçe kapısında bulacağımızı sandık. Bahçe kapısını açtık, annem yok. Merdiveni çıktık, merdiven başında da yok. Babam “Yahu neredesin?” diye seslendi. Biz de peşinden gittik. Babam mutfığa doğru gitti, kapısını açtı. O zaman mutfığında ocak ve mangal yerde olduğu için annem çömelmiş vaziyette işiyle meşguldü. Babam “Yahu neredesin hanım!” deyince, annem şöyle bir başını çevirdi:

“Ne bekliyorsun? Kapılarda mı karşılanmak istiyorsun? Ne yaptın ki böyle bir şey bekliyorsun? Memleketin bütün namusunu, şerefini ayaklar altına alanların karşılanmaya layık olduğunu mu sanıyorsun?”

Ama bu sözleri çok hakim bir tavırla söylemişti; Babam ağlamaya başladı, kabahatin kendisinde değil, kendilerini idare edenlerde olduğunu söyleyerek annemi sakinleştirmeye çalışırken, bir fırtınanın kopmak üzere olduğunu anladık. Kaçtık, onları yalnız bıraktık.

Bu hatırayı, bu levhayı hayatım boyunca asla unutmadım. Belki ahlaki, belki vatani bir hatıra olarak bende yaşadı durdu. Cahil annemin bu türlü muhakemesi, beni devamlı olarak düşündürdü.⁸”

Cemal Gürsel’in annesinin bu çıkışı evdeki demokratik ortamın ve kadının söz hakkının kanıtıdır. Ayrıca aile içindeki bu küçük olay Cemal Gürsel’in milli duyguların ve vatan sevgisinin yoğun olduğu bir ailede büyüdüğünün ispatıdır. Şüphesiz bu ortam Cemal Gürsel’in siyasi hayata bakış açısının da temelini oluşturmaktadır. Cemal Gürsel, Erzincan’dan sonra İstanbul’da Kuleli askeri lisesinde öğrenci olarak eğitim hayatını sürdürmüştür. Burada okul arkadaşı olan

⁸ Cemal Fehmi Başkut’un Cemal Gürsel ile yaptığı röportaj, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml> , Cumhuriyet gazetesi, 16 Temmuz 1960.

Orgeneral Muzaffer Alankuş, Cemal Gürsel'i "ağır başlı, ciddi, çalışkan, zeki ve yardım sever bir öğrenci"⁹ olarak tanımlamaktadır.

1915–1917 yıllarında Topçu Subayı olarak Çanakkale Savaşlarına katılan Cemal Gürsel, Filistin ve Suriye cephesinde de görev aldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kuleli askeri lisesi son sınıfta arkadaşı olan Ömer Arbak, Cemal Gürsel'i kaybettikten sonra Cumhuriyet gazetesinde "Yakınları Cemal Gürsel'i Anlatıyor" başlıklı bölümde, Cemal Gürsel ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

"Birinci Cihan Harbinde Kuleli Askeri Lisesi'nin son sınıfındaydık. Cepheye gönderilmemiz gerekiyordu, birinci zabıt namzedi olarak gönderileceğimiz gün bahçede içtima ettik, okuldan ayrılışımız bir hazin oldu. Cemal Ağa o gün de üçüncü sınıf bölüklerinden birinin başında idi. Başparmağı ile şapkasını hafif geriye itti ve arkadaşlarına dönerek; "Bu bizler için bir tecrübedir" dedi ve ilave etti 'Düşmanı vatanın haricinde boğmak burada kalmaktan evladır.'"¹⁰

Cemal Gürsel'in sarf ettiği bu sözler söz konusu vatan olunca hiçbir vazifeden kaçınmayacağını dile getiren vatansever bir subay olduğunun kanıtıydı.1929 yılında Harp Akademisi'ni bitiren Gürsel kurmay subay oldu. İlk görev yeri Ankara'dan sonra yurdun pek çok farklı noktasında görevini başarıyla sürdürdü. 1958 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atandı. Kariyerinde en üst seviyeye yükselmesinde disiplinli ve çalışkan olmasının payı büyüktü. Orduda Cemal Ağa olarak anılırdı ve bununla ilgili olarak 15 Eylül 1966'da şu sözleri sarf etmiştir:

"Orduda ismim 'Cemal Ağa'dır... Niçin böyledir ve bu ismi bana verenler kimdir? Bunları hatırlamıyorum. Dürüst çalışmak ve çok çalışmak... Arkadaşları sevmek ve saymak, onların haklarını her şeye rağmen savunmak daima prensibimdir. Belki bu Ağalık buradan gelmiştir."¹¹

Erinç'e göre 'Ağa' lakabı "kalenderliğinden"¹² ötürü yakıştırılmıştı. Kara kuvvetleri Komutanlığı görevinden sonra Genel Kurmay Başkanlığı görevine atanmayı bekledi. Ancak dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un görev süresinin uzatılması ile bu görevi devralamadı ve izne ayrıldı. İzne ayrılırken Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e 3 Mayıs'ta bir mektup gönderdi ancak mektup Menderes'in eline ulaşmadı. Bu mektup şöyledir:

⁹ Orgeneral Muzaffer Alankuş, "Cemal Gürsel", <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1965.

¹⁰ "Yakınları Cemal Gürsel'i Anlatıyor", <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

¹¹ Cemal Gürsel, Milliyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

¹² Orhan Erinç, "27 Mayıs Öncesini Cemal Ağa Anlatıyor", Cumhuriyet gazetesi, 09 Ağustos 2016 Salı,

http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/545513/27_Mayis_Oncesini_Cemal_Aga_Anlatiyor__1_.html Erişim tarihi: 09.08. 2016, saat: 00:42.

“Aziz Vekilim:

Dün geceki konuşmalarımızın ışığı altında, zatîalinizi memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar hakkındaki görüşlerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bilirim.

Sayın Başbakanın açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zemin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de, gene de düşüncelerimin sizlere iblağının (ulaştırılmasının) zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim:

Şu hakikati kabul etmek lâzımdır ki, Kayseri hâdiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar vatandaş ruhunda, derin teessür ve Hükümete karşı telâfisi (giderilmesi) güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele, Ordunun, talebelere karşı akılsızca kullanılması, işin vahametini (korkunçluğunu) artırmış, Ordu mensuplarında huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş. Ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim:

Bu ahval küçümsenecek, cebir (baskı) ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, Hükümet ve partinizin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükûnetli, fakat ciddi ve cezri (köklü) tedbirler almak lâzımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

- 1) Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır.*
- 2) Kabinede iyi kabul edilmeyen ve sui-halleri bütün memlekette yayılmış bulunan zevat (kişiler) çıkartılmalı, yeni Kabine mutlak dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.*
- 3) İstanbul, Ankara valileri, emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.*
- 4) Ankara Örfî İdare Kumandanı derhal değiştirilmelidir.*
- 5) Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.*
- 6) Mevkuf (tutuklu) gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmeli.*
- 7) Son hâdiselerde tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçmelidir.”¹³*

Gürsel, askerlerin yaptığı hazırlıktan da habersizdir ve 27 Mayıs sabahında İzmir’den askeri uçakla rica minnet getirilmiştir ve Milli Birlik Komitesi’nin başına geçirilmiştir.¹⁴

27 Mayıs 1960 Darbesi

Cemal Gürsel 27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen askerî müdahaleden hemen sonra MBK'nın başına getirildi. 28 Mayıs'ta devlet ve hükümet başkanlığı, Türk

¹³ Mektubun orijinal metni için bkz. Erol Maraşlı, Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askerî Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008, s. 148-153. ; Hulûsi Turgut, Türkeş’in Anıları: Şahinlerin Dansı, ABC Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 105-107 .

¹⁴ Erinç, a.g.k., Erişim tarihi: 09.08. 2016, saat: 00:42.

Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı yetkilerini üstlenerek yeni hükümeti kurdu. Devrik Başbakan Adnan Menderes ve iki bakanının idam edilmesinden sonra yeniden demokratik düzene dönülmesi ve 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında önemli rol oynadı. Halkoyuna sunulan ve kabul edilen bu Anayasa gereğince 10 Ekim 1961'de yapılan seçimlerden sonra oluşturulan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanı seçildi.

1961 darbesinin gerçekleştirilmesinde ve hazırlık aşamasında Cemal Gürsel'in pay sahibi olmadığı, darbenin asıl planlayıcısının ve destekçisinin CHP ve İsmet İnönü olduğu günümüzde elde edilen belgelerle ortaya konmuştur. Cemal Gürsel'in idamlarla ilgili pişmanlığını dile getirdiği mektubunda, "İnönü ve CHP'den gelen baskılara sesimi çıkartamadım. İnönü, Menderes'in mutlak surette idam edilmesi için mahkeme heyeti ve MBK'ya telkinde bulunuyordu. Haber gönderiyordu. Büyük bir haksızlık yapıldı kanısını hala taşımaktayım. Bu içimde büyük bir yaradır. İdam üzerinden demokrasinin kurulamayacağını bu toplum mutlak bir gün anlayacaktır" demiştir ve mektubunu "Üzgünüm Menderes"¹⁵ diyerek bitirmiştir.

Darbe gerçekleşikten sonra bir yıl boyunca devlet başkanlığını yürüten Cemal Gürsel, 27 Ekim 1961'de cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanı olmadan önce devlet ve hükümet başkanı olarak Türk milletine bir hitabede bulunmuştur. Bu hitabe şu şekildedir:

"Ey parti liderleri, onlar adına konuşacak hatipler!

İçinde bulunduğumuz durumu göz önünde tutmak ve ona göre konuşmak zorundasınız. Vatandaşı yoldan çıkarıcı, kışkırtıcı yersiz konuşmalardan uzak kalmanızı istiyorum. Bu sizin Vatan ve Millet sevginizin, akli seliminizin, vicdanınızın da bir vazifesidir. Ben bu tabii vazifeyi, bu mutlak ve zaruri vazifeyi, size bir kere daha hatırlatmayı vazife sayıyorum. Vatandaşı yoldan çıkaracak ölçüsüz, beyanlarınız olursa, sonunda yalnız kanunun önünde değil, millet vicdanında da, tarih huzurunda da mesul mevkie düşeceksiniz. Bu masum ve aziz halkı, bu herkesi gibi temiz ve dürüst bilen büyük insanları, kutsal din duygularını sömürerek,

bizi iyi ve doğruya götürecek tedbirleri yalan, yanlış kötileyerek, devrimleri zedeleyerek, kandırmaya, yanıltmaya kalkışma. Böyle konuşmalar, akıl ve izanın değil hırsın ve hıncın konuşan olur ki, kamil bir insana, vicdanlı bir particiye, milletini memleketini seven hiç kimseye elbette yakışmaz.¹⁶"

¹⁵"Cemal Gürsel'den Tarihi Menderes İtirafı", Sabah gazetesi, 14.04. 2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/04/14/cemal-gurselden-tarihi-menderes-itirafi>, Erişim tarihi: 09.08.2016, Saat: 12:26.

¹⁶ "Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel Türk Milletine Bir Hitabede Bulunmuştur", *Nacak Haftalık Siyasi Gazete*, KKTC Federasyonu, 29 Eylül 1961.

Cemal Gürsel'in bu konuşması, darbe sonrası süreçte ülkede oluşacak kutuplaşmaları ve çatışmaları önlemeye yöneliktir. Ayrıca bu konuşmayı analiz ederek din duygularının sömürülmeden, devrimler zarar görmeden, vatan ve millet sevgisini ön plana alarak akılcı ve tedbirli politikalar izlemek niyetinde olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Darbenin yaşandığı dönem, çok partili demokrasinin daha henüz ilk yılını doldurmadan büyük güçlüklerle karşılaştığı bir dönemdi. Yavuzalp'e göre 1960 yılının başlarında arka arkaya yaşanan bu önemli olaylar Türk siyasi hayatını bir kilitlenmeye sürükledi. Yavuzalp darbeye ilgili görüşlerini aktarırken Cemal Gürsel'den şu şekilde bahsediyor:

“Darbenin başında Cemal Gürsel'in olduğunu duyunca rahatladım. Kendisini tanıdığımdan değil. Ülke için en çekindiğim şey, darbenin başında macera heveslisi genç bir subayın bulunması, yönetimin de küçük rütbeli bir subaylar grubunun eline düşmesiydi... Yaşını başını almış, herkesin babacan ve sağlam karakterli birisi olduğunu söylediği Gürsel'in macera heveslerine karşı bir güvence olacağını düşünüyordum.. Paşa, vatanperver, babacan ve ülkeyi bir an evvel parlamenter rejime döndürmeye arzulu bir ihtilal lideri izlenimi bırakıyordu.”¹⁷

CEMAL GÜRSEL DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Cemal Gürsel dönemi Türk dış politikasını anlamlandırabilmek adına ABD Başkanı Eisenhower'ın Haziran 1960'da gönderdiği mesajın değerlendirilmesi elzemdir. Amerika'nın Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla gönderdiği bu mesaja Eisenhower Türk milletine devamlı ve derin bir ilgi duyduğunu belirtirken;

“Dostluk ve işbirliği an'anesine uygun olarak Türkiye ile samimi münasebetler kurmaktan memnunuz” demiştir. Ayrıca, “Seçimler yapmak ve hükümet idaresini yeni seçilecek makamlara devretmek konusunda izhar ettiğiniz azim, Türkiye'nin bütün dostları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır... Hükümetimizin Türkiye'nin NATO ve CENTO ile bağlarını muhafaza etmek hususundaki azmi, benim için ve hür dünyanın müdafaası gayesiyle kurulmuş bulunan bu müşterek emniyet teşekküllerinde Türkiye ile teşriki mesaj edenler için keza büyük bir memnuniyet kaynağı teşkil etmiştir... Hükümetim... Türkiye ile samimi münasebetlere devamdan memnuniyet duyacaktır.”¹⁸

Bozkurt gazetesinde bu haber yayımlandıktan sonra uluslararası durumun karışık ve kritik bir ortam yaratmasından ötürü hür dünyanın güvenliği açısından Türk-Amerikan dostluğunun hayati bir öneme sahip olduğu dile getiriliyor. Ayrıca Türkiye'nin NATO'nun en kuvvetli üyelerinden biri olduğu ve CENTO

¹⁷ Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, 1996, ss. 89-98.

¹⁸ “Başkan Eisenhower Orgeneral Cemal Gürsel'e Bir Mesaj Gönderdi” *Bozkurt gazetesi*, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.

örgütünün aracılığıyla hür dünyanın çeşitli savunma sistemlerini Uzak Doğu'ya SEATO'ya bağladığı aktarılmaktadır. Haberde bunlara ek olarak demokrasinin korunması anlamında Amerikan desteğine duyulan güven şu çarpıcı sözlerle ortaya konmuştur:

“Demokrasi babası olan Amerika'nın, bilhassa bu devre zarfında Türkiye'ye gereken yardımı yapacağına ve onu birçok mali ve iktisadi sıkıntılardan kurtaracağına eminiz. Türkiye'nin bir parçası mesabesinde bulunan Kıbrıs Türkleri de daima Amerikan milletine sempati beslemiş ve Amerikan dostluğuna en büyük önemi vermiştir. İşte bundan ötürü, Kıbrıs'ı da içine alan hassas bir bölgede barış idealini her gün biraz daha fazla kuvvetlendiren Türk-Amerikan dostluğunu samimiyetle alkışlarız.”¹⁹

Bu gazete haberi ve Cemal Gürsel'in darbe sonrası süreçte yaptığı açıklamalar ve görüşmeler Amerika ile ilişkilerin dostluk içinde sürdürüleceğinin sinyallerini vermektedir. *The New York Times*'in 28 Ağustos 1962 tarihli baskısında Başkan yardımcısı Johnson'ın 27 Ağustos 1962'de Türk liderlerle bir görüşme yaparak, ABD'nin Sovyetlere komşu olan Türkiye'yi ekonomik anlamda uzun vadede destekleme planlarını dile getirmiştir. Ayrıca yapılan görüşmelerde Türkiye'nin büyüyen ekonomisi, artan nüfusu ve 400.000 kişilik ordusuyla NATO'ya bağlı ülkeler arasındaki en geniş ulusal kara kuvvetlerine sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda Türkiye'ye 1947 yılından itibaren yapılan askeri yardımların artırılacağı, hatta amaçlarının yeterli sayıda F-104 savaş uçaklarının ve modern askeri teçhizatların en kısa zamanda Türkiye'ye verilmesi olduğu dile getirilmiştir.²⁰ Aynı görüşmeler başka bir Amerikan gazetesi olan *The Stars and Stripes*'de 29 Ağustos 1962'de Johnson'un Cemal Gürsel ile çekilmiş dostane bir fotoğrafını yayımlayarak ekonomik ve askeri yardımların en az iki yıl daha devam edeceği dile getirilmiştir. Haberde Türkiye'nin ABD'nin NATO'daki stratejik ortağı olduğuna vurgu yapılmıştır.²¹

Amerika'nın liderliğinde kurulan NATO o dönemde de dış politikada etkili bir örgüttür. Cemal Gürsel askerlik yıllarının büyük bir kısmını Türkiye henüz NATO'ya üye değilken tamamlamıştır. NATO'ya üye olunmasıyla birlikte yaşanan modernizasyon ve Batı tekniklerine açılma süreci askerliğinin sonlarına tekabül etmiştir. Bu anlamda, eğitimlerini NATO üyeliği sırasında tamamlamış, çoğu yabancı dil bilen, modern silahlı sistemlere aşina olan komutanlardan farklı bir askerdir. Ancak eğer bunlar bir eksiklik olarak görülürse, Cemal Gürsel bunları

¹⁹ Bozkurt'un Görüşü, “Türk Amerikan Dostluğu”, Bozkurt gazetesi, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.

²⁰ *The New York Times*, 28 Ağustos 1962, “Johnson Assures Turks on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212.

²¹ *The Stars and Stripes*, 29 Ağustos 1962, “Johnson, Turks Talk Frankly on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212-1.

telafi edebilecek Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış cesur ve vatansever özelliklere sahip bir liderdi. Bu özellikleriyle silahlı kuvvetlerde saygın bir yere sahipti.²²

Darbe sonrasında bir anda kendini Türkiye Cumhuriyeti'nin en üst kademesinde bulduğunda üç engelle karşılaştı. 1. Dürüst ve faziletli olmasına rağmen, formasyonu devlet yönetimi için yeterli değildi; 2. Bu makam gelmedi, getirildi; 3. Kendisi başında bulunduğu hareketin amacını, kilitlenmiş demokratik rejimi hızla ihya etmek ve askeri vazifesine geri dönmek olarak görürken, başta İsmet İnönü olmak üzere kendisini bu göreve getirenlerin önemli bir kısmı ülkenin bu yeni rejimle yönetilmesinin taraftarıydı.²³ Cemal Gürsel tecrübeli bir asker olarak bu engelleri soğukkanlılıkla atlattı. Ülkeyi özellikle dış politikada maceraya sürüklemekten kaçındı. İş başına geldiğinde dış politika ile ilgili herhangi bir hazırlık yapılmadığı ya da ileriye dönük atılacak adımların belirlenmediği açıktı. Yalnızca daha önce belirtildiği gibi ihtilal günü NATO ve CENTO'ya bağlılıklarının süreceğini dile getirmişlerdi. Bu vurgunun özellikle ABD'ye, hareketin Batı kampına karşıt bir hareket olmadığı yönünde güven vermek amacını taşıdığı açıktır.²⁴

Bu dönemdeki Türk Amerikan ilişkileri Kıbrıs sorununa kadar sıcak bir biçimde devam etmiştir. Ancak Kıbrıs meselesinin patlak vermesiyle Türkiye tarafında ABD'ye duyulan güven ve sempati azalmıştır.

CEMAL GÜRSEL DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKAYA YÖN VEREN OLAYLAR

1960 sonrası Cemal Gürsel'in hükümet başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşananlar Türkiye gibi bir Orta Büyüklükte Devlet (OBD) için *görelî özerklik* dönemi oldu.²⁵ Henüz Kıbrıs krizi ortaya çıkmamışken, BM Genel Kurulu'nda Cezayir'e self determinasyon tanınması ilk kez desteklendi. 1964 yılında Amerikan Başkanı Johnson'un Kıbrıs meselesi ile ilgili mektubuna kararlılıkla cevap verildi. Eylül 1965'te BM'de Amerika'nın Vietnam'da sürdürdüğü politikaya karşı çıkıldı. Aynı yıl Amerika'nın istediği Çok Taraflı Nükleer Güç Programı'na (MLF) katılmak reddedildi. Tüm bu olanlar Türk hükümetinin dış güçlerden bağımsız bir dış politika yürüttüğü izlenimi vermişti. Ancak 1962 yılında Amerika ve SSCB arasında patlak veren "Ekim Füzeleri" krizinde yaşananlar Amerika'nın kendi çıkarları için Türk ulusal çıkarlarını hiçe saydığı ve Amerika'ya güvenmenin riskli olabileceği inancını yarattı.²⁶

²² Yavuzalp, a.g.k., ss. 104-105.

²³ Yavuzalp, a.g.k., ss. 104-105.

²⁴ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın , **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 64.

²⁵ Baskın Oran, "1960-1980: Görelî Özerklik-3", Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular , Belgeler, Yorumlar**, cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 657.

²⁶ Hale, a.g.k. s. 136.

27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşikten ve ilk hükümet kurulduktan sonra 11 Temmuz 1960 pazartesi günü Gürsel hükümetinin programını sunuş konuşmasında devlet vekili Amil Artus söz alarak hükümetin uygulayacağı dış politika ile ilgili şu noktalara değinmiştir.

“Sağlam bir dünya barışının kurulmasına engel olan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve bu barışı mümkün kılacak zemini hazırlamak maksadıyla sarf edilmekte olan gayretleri Türkiye büyük ve yakın ilgi ile takip etmektedir. Bu gayretlerin başarı ile sonuçlanması için Hükümetimiz mevcut vecibeleri dairesinde, kendisine düşen vazifeyi yapmaktan hiçbir zaman geri kalmayacaktır. Türkiye'nin bu gayelere erişmek için sarf ettiği gayretlerde dayanağı, Birleşmiş Milletler ile NATO ve CENTO ittifaklarıdır. NATO, hür ve müstakil yaşamak ve insanlığın ve medeniyetin gerçek prensiplerini savunmak azminde bulunan Batı memleketlerinin Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak kurdukları bir savunma teşkilâtıdır. Eski ve kuvvetli bağlarla bağlı bulunduğumuz ve Atatürk inkılâpları neticesinde kendilerine daha da yaklaşmış olduğumuz bu dost ve müttefik memleketlerle münasebetlerimizi her sahada eşitlik ve egemenlik esasları dairesinde yürütmek ve geliştirmek dış siyasetimizin başlıca prensiplerindedir. NATO müttefiklerimizden bahsederken Amerika Birleşik Devletleri ile olan samimi ve ileri dostluk bağlarımıza işaret etmemek mümkün değildir. Başkan Eisenhower'ın Türkiye Devlet ve Hükümet Başkanına gönderdiği mesajında belirtilen bu dostluğun karşılıklı gayretler sayesinde ve müşterek menfaatlerimiz istikametinde daha da inkişaf etmesi için elden gelenin yapılacağı tabidir.

Türkiye, NATO'ya ve bu camiaya mensup memleketlere bağlı olduğu kadar CENTO'ya ve CENTO memleketlerine de bağlıdır. CENTO, yine Birleşmiş Milletler Anayasasının uygun olarak Orta Doğu'da barış, güvenlik ve ilerlemeyi sağlamak üzere meydana getirilen bir savunma teşkilâtıdır.²⁷”

Bu söylemler Amerika ile olan ilişkilerde statükonun korunacağını göstermektedir. Türkiye Batı İttifakından çekilme niyetinde olmadığını ekonomik ve askeri anlamda birlikteliğini devam ettireceğini ima etmiştir. Artus konuşmasının devamında Yunanistan ve Kıbrıs meselesine değinirken şu sözleri sarf etmiştir:

“Dost ve müttefik Yunanistan ile olan münasebetlerimize de işaret etmek isteriz. Bu münasebetlerin Kıbrıs meselesinin hallinden sonra ananevi bağlarımıza ve müşterek menfaatlerimize uygun olarak geliştiğini memnuniyetle müşahede ve bu gelişmenin ileride daha da kuvvet bulmasını samimiyetle temenni etmekteyiz. Kıbrıs'taki cemaatimizin haklarını ve menfaatlerinin korunmasına ve Kıbrıslı soydaşlarımızın istikbalinin teminat altına alınmasına imkân verecek olan Zürih

²⁷ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 5 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)*, TBMM Basımevi, Ankara, Aralık 2014, ss. 9-11.

ve Londra Anlaşmalarının nihai tekemmül safhasına ulaşmaktayız. Kıbrıslı Soydaşlarımızın Kıbrıs Cumhuriyeti bünyesinde milletimizden ve Hükümetimizden daima görecekları yakın alâka ve muhabbetle yürekleri ferah ve başları dik olarak şeref ve vakarla vazifelerini yerine getireceklerine, mesuliyetlerini alacaklarına ve refah ve saadet içinde yükselip ilerleyeceklerine inanıyoruz.²⁸”

Bu sözler Türkiye açısından Kıbrıs'ın önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin hak ve menfaatlerinin korunacağına ve geleceklerinin güvence altında tutulacağına dair kararlılık, ülkenin dış politikasında ilerleyen günlerde gündeme gelecek ve belki de Cemal Gürsel döneminin en önemli dış politika olayı olacaktır.

Artus, konuşmasının devamında Avrupa ve Balkanlar ile ilgili hükümetin görüşlerini ise şu sözlerle dile getirmiştir.

“Türkiye için büyük önem taşıyan Balkan bölgesinin mühim bir unsuru olan Yugoslavya ile mevcut münasebetlerimizi ahdi bağlarımız çerçevesinde müşterek menfaatlerimize uygun olarak geliştirmek temennisindeyiz. Üyesi olduğumuz Avrupa Konseyini bilhassa zikretmek isteriz. Bilindiği gibi bu teşekkülün amacı, üyelerinin sosyal ve iktisâdi gelişmelerine çalışmak suretiyle bu yolda sıkı bir iş birliğini gerçekleştirmektir. Avrupa Konseyinin dayandığı ana prensip, her şahsın insan haklarından ve hürriyetlerinden faydalanmasını sağlamaktır. Konseyin bundan sonraki çalışmalarına da faal bir şekilde katılmak bizim için şerefli ve zevkli bir vazife olacaktır.²⁹”

NATO ve CENTO ile olduğu gibi, üyesi olunan Avrupa Konseyi ile siyasi ve sosyal alanda işbirliklerinin devam ettirileceği dile getirilmiştir.

“Türkiye, mensup bulunduğu ittifaklar haricinde kalan devletler ile de münasebetlerini Birleşmiş Milletler prensiplerine uygun olarak ve giriştiği taahhütler çerçevesinde geliştirmek azmindedir. Bilhassa Orta ve Yakın Doğu memleketlerine karşı alâka ve yakınlık duymaktadır. Bu arada Arap memleketlerine hürriyet ve istiklâl içinde refah yolunda ilerlemelerine devam etmelerini kuvvetle arzu etmekteyiz. Bu münasebetle şunu da belirtmek isteriz ki, B.A.C. ve Irak ile mevcut ananevi dostluk bağlarımızın daha da kuvvetlenmesi hususunda bu iki komşumuzla karşılıklı anlayış içinde bulunduğumuzu görmekten büyük bir memnuniyet duymaktayız.³⁰”

Bu söylemler Türkiye'nin Orta Doğu ve Arap ülkeleriyle ilişkilerin sürdürülmesine verdiği önemi ortaya koymuştur.

“...Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizi karşılıklı saygı esasına müstenit iyi komşuluk çerçevesinde ilerletmeyi samimiyetle arzu etmekteyiz. Ancak dünyada

²⁸ A.g.k. ss. 9-11.

²⁹ A.g.k. ss. 9-11

³⁰ A.g.k. ss. 9-11

istikrar ve barışın kurulması ve gerginliğin izalesi yolunda sarf edile gelen gayretlerin semer vermesi ile bu arzumuzun tahakkuku kolaylaşmış olacaktır. Bütün milletlerin, barış ve huzur içinde bağımsızlıklarına kavuşmaları Türkiye'nin en fazla değer verdiği ilkelerden biridir. Bu itibarla, henüz bu amaca ulaşmamış olan memleketlerin karşılıklı anlaşmalar yoluyla gayelerinin barış içinde gerçekleşmesini görmekten ancak memnun olacağız.³¹”

Türkiye, her ne kadar Soğuk Savaş'ta NATO ile Batı ittifakı içinde yer alarak Amerika'nın tarafında yer almayı seçmişse de bu söylemden de anlaşılacağı üzere SSCB ile olan komşuluk ilişkilerini barışçıl bir biçimde sürdürme arzusundadır. Ancak Sovyet etki alanında bulunan ve Soğuk Savaş süresince bağımsızlığını kazanamamış Doğu Avrupa ülkelerinin barış ve huzur içinde bağımsızlıklarına kavuşmaları arzusu da dile getirilmiştir.

“...nazarımızı bilhassa Afrika kıtasına çevirmek isteriz. Bazıları ile daha yakından siyasi münasebetler kurduğumuz Afrika memleketlerinin refah ve huzur içinde gelişmeleri en halisane temennimizdir. Dünya medeniyetinin ilerlemesine büyük hizmetlerde bulunmuş olan Uzak – Doğu memleketlerine karşı en kalbi hislerle meşbu bulunmaktayız. Bu memleketlerle olan münasebetlerimizin de her sahada gittikçe artan bir hızla gelişmesini samimi olarak dilemekteyiz. Milletlerarası siyaset alanında tesir ve nüfuzları gittikçe artan Latin Amerika memleketleri ile münasebetlerimizin dostluk ve karşılıklı hürmet havası içinde gelişmesine de büyük bir önem atfetmeyi hakiki menfaatimizin icabetinden saymaktayız. Aynı alakayı, bize coğrafi bakımdan uzak olmakla beraber siyasi görüş ve gaye bakımından pek çok hususlarda yakın bulunan Britanya Milletler Camiasına mensup diğer memleketlere de göstermek kararındayız.³²”

Artus dış politika ile ilgili konuşmasının son kısmında Afrika, Uzak Doğu, Latin Amerika ve Britanya'ya bağlı diğer devletlerle olan münasebetlerini de geliştirmenin menfaatleri doğrultusunda olduğunu dile getirmiştir.

Küba Ekim Füzeleri Krizi Sırasında Türk Dış Politikası

Küba'da yaşanan “Ekim Füzeleri” krizi Soğuk Savaş döneminin en kritik olaylarından biridir. İki süper güç ilk kez doğrudan karşı karşıya gelmiş, dünya nükleer bir felaketten kıl payı kurtulmuştur. Bu kriz sonrasında Soğuk Savaş'ta yumuşama olgusu gündeme gelmeye başlamıştır. ABD'nin Küba lideri Fidel Castro'yu devirmek istemiyle Latin Amerika ülkelerinin de desteğiyle yaptığı “Domuzlar Körfezi” çıkarması başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Sonrasında SSCB'nin de desteğini alan Küba ile ABD arasındaki ilişkiler 1962 yılında SSCB'nin adaya füzelerini yerleştirmeye başlamasıyla gerildi. SSCB lideri Kruşçev 27 Ekim 1962'de Başkan Kennedy'ye bir mektup göndererek 1959 yılında Türkiye'ye yerleştirilmiş olan Amerikan Jüpiter füzelerinin sökülmesi

³¹ A.g.k. ss. 9-11

³² A.g.k. ss. 9-11

halinde SSCB'nin de Küba'daki füzelerini sökeceğini dile getirmişti.³³ Karşılıklı füzelerin sökülmeğe başlanması ve Kennedy ve Kruşçev'in sağduyulu tutumlarıyla bunalım atlattılmıştı.

Küba krizi Türk-Amerikan ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. SSCB'nin Türkiye'de konuşlandırılmış olan Jüpiter füzelerine misilleme yaparak Küba'da krize neden olması ile Türkiye istemsiz olarak kendisini krizin ortasında buldu. Kriz çözülemese Türkiye SSCB tarafından işgal edilebilirdi. 24 Ekim'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından bir açıklama yapıldı ve Türkiye'nin dostu ve müttefiki olan ABD'yi sonuna kadar desteklediği ifade edildi.³⁴ Her ne kadar ABD, Türkiye'yi bir pazarlık unsuru olarak kullanmadığını belirtse de Türk kamuoyunda ABD'ye duyulan güvende azalma yaşandı. ABD'nin kendi güvenliği söz konusu olduğunda Türk topraklarını bir "pazarlık" unsuru olarak kullanabileceği algısı ortaya çıktı. ³⁵Türkiye bir anlamda tek yönlü dış politikasının zararını gördü. Yalnızca ABD'ye bağlı bir dış politika yürütmenin neden olabileceği olumsuz ihtimaller ortaya çıkınca Türk dış politikasında çok yönlülüğe³⁶ geçmenin gerekliliği ortaya çıktı. 5 Ağustos 1963'de ABD, SSCB Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı hükümetleri silahlanma yarışına son verilmesi ve nükleer silahlar dahil her nevi silahların istihsal ve denemesi teşviklerinin bertaraf edilmesi yolundaki Birleşmiş Milletler gayelerine uygun olarak milletlerarası müessir bir kontrol altında umumi ve topyekûn silahsızlanmaya dair antlaşma imzalanmıştır.³⁷

Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu

Türk siyasi tarihine kara bir leke olarak geçen darbe ve darbe girişimlerinden ilki olan 1960 darbesi ordunun siyasi sistemin koruyucusu, Kemalist değerlerin, özellikle de laiklik ve Batılılaşmanın koruyucusu olarak³⁸ yönetime olarak tanımlanır.

Amaç iç ve dış tehditlerin ötürü tehlike altında bulunan demokratik düzenin ve ulusal birliğin sağlanmasıdır diye lanse edilir. Sander'in, Survey of International Affairs'den aktardığına göre; 27 Mayıs 1960'ta Türkiye'de Menderes rejiminin devrilmesi güvenlik sistemlerinin istikrarına indirilmiş bir darbe olarak

³³ Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918- 1994**, İmge Kitabevi, 1989, s. 325-326.

³⁴ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 682-683.

³⁵ M. Hakan Yavuz ve Mujeeb R. Khan, "Turkish Foreign Policy Toward The Arab-Israeli Conflict: Duality and The Development (1950-1991)", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 14, No.4, Sonbahar 1992, 75.

³⁶ Erhan, a.g.e., s. 684.

³⁷ "Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerinin Men'i Hakkında Andlaşma" 23 Ağustos 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/4-15, Fihrist no: 3962.

³⁸ G. Dorronsoro ve B. Gourisse, "The Turkish Army in Politics: Institutional Autonomy, the Formation of Social Coalitions and the Production of Crises," *Revue Française de Science Politique* (English Edition), Vol. 65, No. 4, 2015, s. 67.

görülebilir.³⁹ Aydın ve Taşkın'ın deyimiyle, "1960 darbesi ve 1961 Anayasası, Babıali baskınından beri "unutulan" (belki de "uyutulan") militer, paramiliter müdahale pratiğinin canlandığı, Türkiye'nin de Soğuk Savaş koşullarında NATO'nun Akdeniz Avrupası siyasetine uyarlandığı, sınıf çatışmalarının siyasi alanı etkilediği ve bu etkilere göre yeni politikaların devreye girdiği bir dönem olması nedeniyle, bir manada Türkiye tarihinde İttihat ve Terakki'ye içrek çatışmaların dekompoze olarak "modern" siyasete aktarıldığı bir dönemi ifade eder."⁴⁰ Siyasi sistemde yaşanan bu ani değişimin kuşkusuz dış politikaya etkileri olacaktır. Türkiye Amerika için o dönemde de büyük öneme sahiptir ve dostluk ilişkilerinin yürütülmesi Amerika için de elzemdir.

Soğuk Savaş süresince etki alanlarını genişletmeye çalışan iki süper güç açısından da Türkiye jeostratejik konumu ile kilit rol sahibidir. Her ne kadar ekonomik ve askeri anlamda gelişmiş ülkelerden kabul edilmese de konumu ile Amerika ve SSCB arasında ihtilaflara neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Truman Doktrini ve Marshall planı gibi Amerikan uygulamaları ile Amerika'dan mali destek almış daha sonra da NATO'ya üye olarak da bir anlamda Soğuk Savaş'ta cephesini seçmiştir.

Amerika Türkiye ile ilişkilerini Türkiye'nin ideolojik anlamda komünizme kayma tehlikesini engellemek için belirli bir düzeyde tutmaya gayret etmiştir. Darbe sonrasında 1950-1960 yıllarına kıyasla Türk dış politikasında çok büyük bir değişim yaşanmamıştır. Ta ki Kıbrıs sorunu patlak verene kadar.

16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe giren İkinci Londra Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi. Makarios Cumhurbaşkanı seçildi. Ancak hazırlanan anayasadan Rumlar hoşnut değildi. Bu anayasaya göre, Lefkoşe, Lımasol, Magusa, Baf ve Lamaka'da Türkler ve Rumların ayrı belediyeleri olacaktı. Ayrıca garanti anlaşması gereğince eğer düzen bozulacak olursa, gerekli tedbirlerin alınması için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan birbirlerine danışmak zorundaydılar. Anlaşma sağlanamadığı takdirde bu üç devletten her biri anayasa düzenini sağlamak için, tek başına müdahale hakkına sahip olacaktı.⁴¹ Kurulan bu cumhuriyet 21 Aralık 1963 tarihine kadar devam etti. 1963-1964 yıllarında yaşanan bu buhranın sebebi, Kıbrıs Rumlarının Enosis'ten, yani adayı Yunanistan'a ilhak etme sevdasından vazgeçmemeleri ve 1960 anayasasında Türklere tanınan hakları hazmedememiş olmalarından kaynaklanmıştır.⁴²

³⁹ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 427, Ankara, 1979, s. 198.

⁴⁰ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 19.

⁴¹ Garanti anlaşmasının Türkçe metni için bakınız: Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1975, 385-386.

⁴² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 937.

Makarios, garanti anlaşması gereğince belediyeler konusunda yaşanan sorunların çözümü için 22-26 Kasım 1960'da Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Makarios anayasada belirtilen şehirlerde iki belediye olmasına razı değildi. Tek bir belediye ile idarenin devam ettirilmesini istiyordu. İstekleri adadaki Türklerin yaşam hakkına müdahale ettiğinden reddedildi. Kıbrıs Türk Toplumuna bu gelişmeler üzerine 1 Ocak 1963'te kendi belediyelerini açacaklarını açıkladılar. Makarios ise bu belediyeleri tanımayacağını, her şehirde tek bir belediye kurulacağını ve hükümetin kontrolünde olacağını dile getirdi. Bu söylem 1960'da kabul edilen Anayasaya aykırıydı.

Bundan sonraki süreç adadaki Türkler için sancılı günlere neden oldu. Makarios, 30 Kasım 1963'te Kıbrıs Anayasası'nda 13 konuda değişiklik yapılmasını öngören bir bildiriye Kıbrıs Türk Toplumuna ve ilgili devletlere göndermiştir. Makarios'un 13 isteği ilerleyen zamanlarda yaşanacak çatışmaların katalizörü olmuştu.⁴³ Bu değişiklikler, Cumhurbaşkanı Makarios ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'ün veto hakkının kaldırılmasını, beş büyük şehirde tek belediye kurulmasını ve devlet kadrolarında Türkler için % 30 kontenjan tanıyan maddelerin kaldırılmasını öngörmekteydi. Bu değişiklikler Türk toplumunun Kıbrıs'ta basit bir azınlık haline getirilmesi anlamına geliyordu.⁴⁴ Doğal olarak Türkiye teklifleri reddetti.

Kıbrıs'ta Türkler için şiddet her geçen gün artmaya başladı ve katliama dönüştü. Türkiye, Türk kökenli vatandaşlara yönelik katliam devam ederse müdahale edeceği uyarısında bulundu. Kıbrıs hükümeti ise Türkiye müdahale ederse son bir kişi kalana kadar savaşacaklarını dile getirdi. Yunan hükümeti ise eğer ada işgal edilirse adanın savunmasını acilen ve sınırsız bir biçimde gerçekleştirecekleri tehdidinde bulundu.⁴⁵ 24 Aralık 1963'te 24 Türk Rumlar tarafından öldürüldü. Bu katliamı durdurmak için 25 Aralık 1963'te Türk jetleri havalandı ve 650 kişilik askeri birlik Lefkoşe'de Türklerin yaşadığı bölgeyi koruma altına aldı. İngiltere ve Yunanistan'ın adaya ortak bir kuvvet göndermesiyle Kıbrıs'ta "yeşil hat" olarak bilinen hat çizildi. Aynı gün Cemal Gürsel, ABD başkanı Lyndon B. Johnson'a bir mektup göndererek Rum tarafına katliamın durdurulması ile ilgili baskı yapılmasını istedi. Johnson bu mektuba cevaben "*Kıbrıs'ta meydana gelen olaylardan endişe duyduğunu... Bu çerçevede Başkan Makarios ve Başkan Yardımcısı Küçük'e birer mektup yolladığını... üç garantör devlet tarafından barışçı bir çözümü desteklemek için akılcı bir ümit veren her türlü hareketi destekleyeceğini... iki cemaatin birbirlerinin öldürmekte*

⁴³ Van Coufoudakis, "United Nations Peacekeeping and Peacekeeping and the Cyprus Question," *The Western Political Quarterly*, Vol. 29, No. 3, Eylül 1976, 462.

⁴⁴ Armaoğlu, a.g.k. s. 938.

⁴⁵ Paul Castleberry, "Conflict Resolution and the Cyprus Problem", *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 3, Eylül 1964, 119.

olduğunu öğrendiğini”⁴⁶ belirtiyordu. Bu mektuptan da anlaşılacağı üzere Amerika, Türkiye’ye beklediği desteği vermemişti.

Kamuoyunda ve muhalefet kesiminde Kıbrıs meselesinden ötürü oluşan rahatsızlık Adalet Partisi başkanı tarafından Cemal Gürsel’e yazılan bir mektupla dile getirilmişti.

“Sayın Cumhurbaşkanım,

Kıbrıs katliamı devam ediyor. Gazetelere nazaran şehit sayısı 400 ila 600 ü bulmuştur... Türk stratejisinin ve Türk yarımadasının devamı olan Adalar ve Kıbrıs işinin halli zamanı gecikmektedir. Ayrıca adadaki katiller cezasız bırakılmamalıdır. İttifaklar mütekabil itimat ve menfaatlere dayanır sebeple müttefiklerimizden de anlayış göreceğimize kaniim. Türk Milleti gözlerini Zati devletlerine çevirmiştir. Hükümetin zaafını sizin enerjiniz ve vatanperverliğiniz telafi edecektir.

Şu noktaları bilhassa arz etmek isterim: Yabancı radyo, Ajans ve Matbuattan öğrendiğimize göre Yunan hükümeti sistematik şekilde E.N.O.S.İ.S fikir ve felsefesi çerçevesinde olarak son

Kıbrıs olaylarından istifade ile NATO ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdinde aleyhimize bir istismar vasıtası yaparak netice almak gayret ve çabası içerisindedirler.

Allah doğrularını kendilerini Vatana vakfetmişlerin yardımcısıdır. En derin saygılarımla.”⁴⁷

15 Ocak 1964’te Londra’da bir konferans toplanmış ancak tarafların isteklerinin ve çıkarlarının çatışması üzerine Kıbrıs sorununa çözüm bulunamamıştır. Amerika bu görüşmeler sırasında Soğuk Savaş’ın başlarında ekonomik yardım yaptığı ve kendi tarafına çektiği bu iki ülkeye karşı tarafsızlığını korumayı başarmıştır.

4 Mart 1964’te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kıbrıs meselesine el koymuştur 18 Şubat ve 4 Mart 1964 arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda 8 maddelik bir karar almıştır.⁴⁸ Bu karar doğrultusunda her iki tarafın da barışı bozacak hareketlerden kaçınmaları isteniyor, barış gücü kuruluyor ve taraflar arasında barışçıl bir çözüm için aracı tayin edilmesi isteniyordu. Bu iyi niyetli girişimler de sonuç vermedi. Makarios savaş hazırlıkları yaparcasına asker toplamaya başlayınca ilişkiler yeniden gerildi. Türkiye, adaya çıkarma yapmaya

⁴⁶ Erhan,a.g.k.,s. 685.

⁴⁷ Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e mektubu, 28 Aralık 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, Ankara, Sayı:585, No: 4/4-18, Fihrist No: 4179.

⁴⁸ Yearbook of United Nations, 1964, The Situation in Cyprus, Chapter 6, http://cdn.un.org/unyearbook/yun/chapter_pdf/1964YUN/1964_P1_SEC1_CH9.pdf, .

hazırlanırken 5 Haziran 1964'te Amerikan Başkanı Lyndon B. Johnson'dan Başbakan İnönü'ye bir mektup geldi.⁴⁹

Söz konusu mektup, iki yıl boyunca gizli tutulduktan sonra gazeteci Cüneyt Arcayürek tarafından tam metin olarak 13 Ocak 1966'da Hürriyet'te yayımlandı. Hürriyet gizli tutulan mektubu yayınlayınca, 15 Ocak 1966'da dönemin iktidarı, İnönü'nün verdiği yanıtı da açıklamak zorunda kaldı. Arcayürek, bu olay üzerine hakkında çeşitli soruşturmalar ve davalar açılırken "Yılın Gazetecisi" seçildi.⁵⁰

Kaynak:http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/708491/Emekli_Buyukelci_Eralp___Johnson_Mektubu_nu_Cuneyt_Arcayurek_e_donemin_Disisleri_Bakani_verdi.html# Erişim tarihi: 06.05. 2017 saat: 16:30.

⁴⁹ Johnson'un mektubunun İngilizce metni için bakınız. *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (Cyprus; Greece; Turkey)*, Vol. XVI, United States Government Printing Office, Washington 1999, ss. 107-110.

⁵⁰"Emekli Büyükelçi Eralp: 'Johnson Mektubu'nu Cüneyt Arcayürek'e, dönemin Dışişleri Bakanı verdi"

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/708491/Emekli_Buyukelci_Eralp___Johnson_Mektubu_nu_Cuneyt_Arcayurek_e_donemin_Disisleri_Bakani_verdi.html# Erişim tarihi: 06.05. 2017 saat: 16:30.

Tarihe geçen bu mektupta Başkan Johnson'un üzerinde durduğu noktalar şunlardır;

*Türkiye'nin adaya yapacağı bir müdahale Türk hükümetinin Amerika'ya danışmadan böyle bir karar alması uygun değildir.

*1959'da imzalanan antlaşmalar, devletlerarasında tam bir istişareyi gerektiriyordu. Ancak, Amerika, bu durumda tek taraflı müdahale olanağının bulunmadığı kanaatindedir. Bu müdahalenin Yunanistan ve Türkiye arasında çatışmaya neden olması kaçınılmazdır. NATO'ya üye iki ülkenin birbirleri ile çatışmaları NATO'nun yapısı gereği uygun değildir.

*Türkiye Kıbrıs'a müdahale ederse SSCB de Türkiye'ye müdahale edebilir. Böyle bir durumda NATO müttefikleri Türkiye'yi koruma sorumluluğunu almayacaklardır.

*BM'nin Kıbrıs'ta barışı koruma adına yaptığı iyileştirme çabaları Türkiye'nin askeri müdahalesi ile baltalanabilir. Dolayısıyla BM'ye üye devletler bu müdahaleye en sert şekilde tepki gösterecektir.

*Türkiye müdahalesinde Amerika'dan askeri yardım olarak aldığı silahları kullanamayacaktır.

*Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin toplu olarak ölümüne yol açabilir.⁵¹

Başkan Johnson'un mektubu Türk Amerikan ilişkilerini uzun yıllar boyunca etkilemiş ve Truman Doktrini ile başlayan yakınlaşmayı tersine çeviren bir dönüm noktası olmuştur. Uzun bir süre kamuoyundan saklanan "*Johnson Mektubu*" 13 Ocak 1966 tarihinde ilk defa "*Hürriyet*" gazetesine sızdırılarak tam metin olarak yayınlanmış ve kamuoyunda büyük tepkiye neden olmuştur. Bunun üzerine hükümet 14 Ocak 1966 tarihinde mektubu ve bu mektuba karşı İsmet İnönü'nün 13 Haziran 1964 tarihli cevabını tüm basına vermiştir. Mektup, Türk dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Öncelikle, SSCB'nin Türkiye'ye saldırması halinde NATO'nun Türkiye'yi savunmayabileceğinin ima edilmesi, NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini ne kadar sağladığı sorusunun gündeme gelmesini sağlayarak, Türkiye'nin NATO'dan ayrılmasını savunan görüşlerin kamuoyunda daha çok destek bulmasına yol açmış, Amerikan karşıtlığının başlamasına neden olmuştur.⁵² İkinci olarak, mektup, Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş sürecinde önemli bir kilometre taşıdır, Türkiye'nin SSCB başta olmak üzere Üçüncü Dünya Ülkeleriyle uzun yıllardır en alt düzeyde tuttuğu ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başlamasını sağlamıştır. Üçüncü olarak, Türkiye,

⁵¹ Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, ss. 99-100.

⁵² Duygu Sezer, "Peaceful Coexistence: Turkey and the near East in Soviet Foreign Policy", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 481, Eylül 1985, s. 119.

uluslararası alanda Amerika'nın her türlü girişimini sorgusuz sualsiz desteklemeyi bırakarak, bu girişimlerin Türk dış politikasının ilke ve amaçlarına uygunluğunu başlamıştır. Dördüncü olarak, kamuoyunda Amerika'ya ve Amerika'nın Türkiye'deki askeri varlığına karşı görüşler güç kazanmaya başladı. Türkiye'nin isteğiyle, iki ülke arasında yapılan ikili anlaşmalar gözden geçirildi. Beşinci olarak, Türkiye, Amerika'nın öncülüğünde NATO içinde kurulan yeni askeri yapılanmalara üyelik konusuna ihtiyatlı yaklaşmaya başladı. Altıncı olarak, Türk ordusunda kullanılan silahların büyük bölümünün Amerikan kaynaklı olmasının yarattığı olumsuzluk bu mektup ile açığa çıktı. Türkiye, bir yandan silah satın aldığı ülke sayısını arttırmaya başlarken, diğer yandan, yerli silah sanayinin geliştirilmesine hız verildi.⁵³

SONUÇ

1950'li yılların sonuna gelindiğinde Türk- Amerikan ilişkilerinin sonraki on yıllar içinde ne kadar değişebileceğini tahmin etmek zordur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra süper güç olarak dünya sahnesinde yerini alan ABD ve SSCB etki alanlarını oluşturmaya başladıklarında Türkiye Truman Doktrininin sağladığı maddi yardımların ve NATO şemsiyesinin altında bulunmanın yarattığı güvenlik hissini de etkisiyle Batı'ya yönelmiştir. 1950'li yıllarda oldukça sıcak olan ilişkiler 1960'larda yaşanan Küba krizi ve Kıbrıs sorunu ile zedelenmiş ABD'ye duyulan güven azalmıştır. Çalışmaya konu edinilen 4. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel darbe sonrasında ABD ile güven tazelemiş ve Türk dış politikasında statükoyu koruyacağını sinyallerini vermiştir. Darbe sonrası yaptığı ilk açıklamada öncelikle NATO ve CENTO'ya bağlılığın dile getirilmesi ardından ise Kıbrıs meselesine vurgu yapılması dış politika önceliklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Yavuzalp'e göre Cemal Gürsel dış politikaya fazla karışmayan bir liderdi. Sağduyusuyla Türkiye'ye yönelik tehditlerin nereden geleceğini tahmin ediyor, bu tehditlere karşılık olarak hangi ülkelerle işbirliği yapılması gerektiğini öngörebiliyordu. Bu cumhuriyetin kuruluşundan beri temel dış politik kültürü yansıttığından Gürsel de bu tutumu takip eden bir lider oldu.⁵⁴ Cemal Gürsel statükoyu korumayı amaçlayan bir dış politika izlemeyi yeğlemiştir. 1966 yılında başlayan rahatsızlığının, görevini yapmasına engel olacak duruma gelmesi üzerine Cemal Gürsel, TBMM kararıyla cumhurbaşkanlığı görevine son verilmiş ve 14 Eylül 1966'da vefat etmiştir.⁵⁵

Bu çalışma ile incelenen cumhurbaşkanlığı arşivleri, gazete haberleri, meclis tutanakları ile varılan kanı Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi

⁵³ Erhan, a.g.k., ss. 689-690.

⁵⁴ Yavuzalp, a.g.k., ss. 106-107 .

⁵⁵ Cemal Gürsel, http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cemal_gursel/, Erişim tarihi: 08.08.2016, saat: 22:36.

tecrübesi onunla kıyaslandığında çok daha fazla olan İsmet İnönü'nün doğal olarak dış politikanın şekillenmesinde Gürsel'den daha fazla pay sahibi olduğudur.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Aydın, Mustafa “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, Ocak 2000.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın, 1960'tan **Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Castleberry, Paul, “Conflict Resolution and the Cyprus Problem”, *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 3, Eylül 1964.
- Coufoudakis, Van “United Nations Peacekeeping and Peacekeeping and the Cyprus Question,” *The Western Political Quarterly*, Vol. 29, No. 3, Eylül 1976.
- Dorronsoro, G., ve B. Gourisse, “The Turkish Army in Politics: Institutional Autonomy, the Formation of Social Coalitions and the Production of Crises,” *Revue Française de Science Politique (English Edition)*, Vol. 65, No. 4, 2015.
- Erdağ, Ramazan, “Türkiye’de Darbeler ve Batı’nın Yaklaşımı”, **Türk Dış Politikası Yılı 2016**, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, SETA Yayınları 83, 2017.
- Erhan, Çağrı “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Hale, William, **Türk Dış Politikası: 1774-2000**, Mozambik Yayınları, İstanbul, 2003.
- Maraşlı, Erol, **Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar**, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008.
- Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 5 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)*, TBMM Basımevi, Ankara, Aralık 2014.
- Oran, Baskın, “1960-1980: Görelî Özerklik-3”, Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih, 1918- 1994**, İmge Kitabevi, 1989.

- Sander, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 427, Ankara, 1979.
- Sarıca, Murat Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1975.
- Sezer, Duygu “Peaceful Coexistence: Turkey and the near East in Soviet Foreign Policy”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 481, Eylül 1985.
- Turgut, Hulûsi, **Türkes’in Anıları: Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul, 1995.
- Qureshi, Yasmin “A Review of Turkey’s Foreign Policy”, *Pakistan Horizon*, Vol. 30, First Quarter, 1977.
- Uslu, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.
- Yavuz, M. Hakan Yavuz ve Mujeeb R. Khan, “Turkish Foreign Policy Toward The Arab-Israeli Conflict: Duality and The Development (1950-1991)”, *Arab Studies Quarterly*, Vol. 14, No.4, Sonbahar 1992.
- Yavuzalp, Ercüment **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, 1996.
- Yetkin, Çetin, **Türkiye’de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri**, Ümit Yayınları, Ankara, 1995.
- “Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel Türk Milletine Bir Hitabede Bulunmuştur”, *Nacak Haftalık Siyasi Gazete*, KKTC Federasyonu, 29 Eylül 1961.
- “Başkan Eisenhower Orgeneral Cemal Gürsel’e Bir Mesaj Gönderdi” *Bozkurt gazetesi*, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.
- Bozkurt’un Görüşü, “Türk Amerikan Dostluğu”, *Bozkurt gazetesi*, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.
- The New York Times*, 28 Ağustos 1962, “Johnson Assures Turks on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212.
- The Stars and Stripes*, 29 Ağustos 1962, “Johnson, Turks Talk Frankly on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212-1.
- “Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerinin Men’i Hakkında Andlaşma” 23 Ağustos 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/4-15, Fihrist no: 3962.
- Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (Cyprus; Greece; Turkey)*, Vol. XVI, United States Government Printing Office, Washington 1999, ss. 107-110.

Ragıp Gümüşpala'nın Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e mektubu, 28 Aralık 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, Ankara, Sayı:585, No: 4/4-18, Fihrist No: 4179.

İnternet Kaynakları

Cemal Fehmi Başkut'un Cemal Gürsel ile yaptığı röportaj, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.shtml>, Cumhuriyet gazetesi, 16 Temmuz 1960.

“Cemal Gürsel'den Tarihi Menderes İtirafı”, Sabah gazetesi, 14.04. 2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/04/14/cemal-gurselden-tarihi-menderes-itirafi> , Erişim tarihi: 09.08.2016, Saat: 12:26

Orgeneral Muzaffer Alankuş, “Cemal Gürsel”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.shtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1965.

“Yakınları Cemal Gürsel'i Anlatıyor”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.shtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

Cemal Gürsel, Milliyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

Orhan Erinç, “27 Mayıs Öncesini Cemal Ağa Anlatıyor”, Cumhuriyet gazetesi, 09 Ağustos 2016 Salı, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/545513/27_Mayis_Oncesini_Cemal_Aga_Anlatiyor__1_.html Erişim tarihi: 09.08. 2016, saat: 00:42.

Yearbook of United Nations, 1964, The Situation in Cyprus, Chapter 6, http://cdn.un.org/unyearbook/yun/chapter_pdf/1964YUN/1964_P1_SEC1_CH9.pdf, .

“Emekli Büyükelçi Eralp: 'Johnson Mektubu'nu Cüneyt Arcayürek'e, dönemin Dışişleri Bakanı verdi” http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/708491/Emekli_Buyukelci_Eralp__Johnson_Mektubu_nu_Cuneyt_Arcayurek_e_donemin_Disisleri_Bakani_verdi.html# Erişim tarihi: 06.05. 2017 saat: 16:30.

Cemal Gürsel, http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cemal_gursel/, Erişim tarihi: 08.08.2016, saat: 22:36.